

המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים, תוכניות,
הכשרה והשתלמויות

מובילים ערכים

ספטמבר 2021

עריכת הגירסא הראשונה אשר יצאה לאור בשנת 2013

עריכה פדגוגית: ד"ר טליה נגר וחיה פלג

עריכה לשונית: אפרת חבה

עריכה גרפית: ורדה בוברוב

גירסא מעודכנת שנת 2021

גב' אלירז קראוס, מנהלת אגף א' למקצועות הרוח והחברה במזכירות הפדגוגית

עדה ספיר מדריכה מרכזת אגף חברה ורוח

עריכה גרפית: סטודיו שחר שושנה

כולנו רוצים שתלמידנו יצליח, שיפרשו כנפיים, שיגיעו הכי גבוה שאפשר. מה יכול להביא לנו יותר אושר ושמחה כאשר, התלמיד הקטן מאחרי הילקוט הגדול, מגיע לבקר אותנו כעבור שנים כחבר כנסת, שופט עליון, שר בכיר בממשלה? כאשר אנחנו שומעים את המדענית הבכירה מגלה לתלמידנו כיום כיצד לאחר עוד כישלון בבחינה באנגלית עודדה אותה המחנכת לא לוותר, אנחנו מנהנים בשקט. דמעה זולגת מעינינו כשעורך הדין המפורסם מספר שאחרי שהוא כבר הפר את כל כללי בית הספר נותר עוד מורה אחד שהאמין בו ונתן לו סיכוי. הלב מתמלא בגאווה. האמנם?

האם אנו מסתפקים בכך שתלמידנו כבשו את הפסגות הגבוהות ביותר 'שם בחוץ'? ואולי אנחנו צריכים לשאול איזה החלטות מקבל כבוד השר שלמד אצלנו? האם בהחלטותיו הוא דואג לחלשים, לנזקקים, האם הוא רואה לנגד עיניו את טובת הציבור? אולי העובדה שהמדענית הבכירה נחתה זה עתה מפגישה עסקית עם מנהיג של מדינה טוטליטארית צריכה דווקא להדיר שינה מעינינו? האם לא הרבה יותר ראוי וחשוב לדעת מה יעשו תלמידנו מסביב לשולחן הממשלה, איזה חוקים הם יציעו בכנסת ישראל? כיצד הם יחרצו דין?

בית הספר לא צריך להיות רק צעד ראשון במסלול לקריירה מזהירה. בית הספר הוא בית הגידול להשכלתו של התלמיד אבל גם המקום להצמחת אישיותו. זה המקום שבו לומדים לבחור בחירות ראויות וערכיות. פעמים רבות נראה לנו שגם אם אין סתירה בין חינוך ערכי והצלחה בלימודים, אזי לכל הפחות הם באים אחד על חשבון השני? כמה פעמים שמענו 'את הערכים הוא מקבל בבית, אתם תדאגו לציונים?' האם אנחנו יודעים להעריך את המשמעות וההפסד של 'שעות מחנך' שביטלנו, הטיולים שקיצרנו כדי 'לדחוף' עוד כמה שעות תגבור במתמטיקה, כדי לעשות יום מרוכז לקראת הבגרות באזרחות?

בכל למידה הן תהליך הלמידה והן התוכן הנלמד מעוררים אצל המורה והלומד כאחד תחושות, רגשות, אסוציאציות, חוויות אישיות ודילמות ערכיות, המשפיעות על הלמידה, המלמד והלומד. המפגש בין חומר הלימודים לתלמיד מותיר חותם רגשי וחיוני שונה אצל כל אחד מהתלמידים והמורים. הדברים נכונים בוודאי למקצועות ההומניסטיים שבהם הדילמות הערכיות מזינות את המתח שמפרה את היצירה הספרותית, תהליך ההיסטורי ואת שאלות היסוד של החברה. ואולם גם, המקצועות הריאליים מעוררות בדרכם שאלות מוסריות וחברתיות כגון, מה תפקיד המדע בחברה? מה התרומה של החשיבה המתמטית לרוח האנושית ועוד. לא זו אף זו, תהליך הלמידה עצמו, ודבר זה נכון לכל התחומים, מזמן התנסויות ומבחנים חברתיים, מעורר שאלות אישיות לגבי מקומו של התלמיד בחברת בית הספר, יכולותיו האישיות ועוד.

אנו מאמינים שכל מורה הוא קודם כל מחנך. הוא אינו אחראי רק להשכלתו של התלמיד אלא להצמחתו כאדם. מטרת החוברת שלפניכם היא להציע מודלים לשילובם של ערכים וחינוך ערכי בד בבד עם הוראת תחום הדעת. בתחילת החוברת מובא הרקע התיאורטי לשילובם של ערכים בתחומי הדעת ולאחר מכן מובאות דוגמאות מפורטות למערכי שיעור בכל אחד מהתחומים. אנו מקווים שהדיון התיאורטי יחד עם הדוגמאות מתחומי הדעת השונים, יאפשרו לכולנו להגשים את ייעודו של בית הספר כמורה דרך לחיים.

מטרת חוברת זו היא לסייע למנהלים ולמורים בשילוב החינוך הערכי בתחומי הדעת השונים ובחיי בית הספר. חשוב להדגיש כי כל בית ספר וכל צוות מורים יבחרו בערכים שברצונם לעסוק בהם ובדרך שילובם באורח החיים הבית ספרי ובתחומי הדעת. הערכים יעמדו לימינו של בוגר מערכת החינוך בנתיבים בהם יפסע לאורך חייו ויסייעו לו להבחין בין טוב לרע. כדי להשיג מטרה זו, יש להקנות לתלמידים כלים שיאפשרו להם להתמודד עם חופש הבחירה ולהפעיל שיקול דעת ערכי.

מערכת החינוך הישראלית מציבה כמטרה את דמות הבוגר והבוגרת, אותם היא מבקשת להצמיח. התלמיד יצויד בשנות לימודיו בידע, מיומנויות וערכים, אשר יסייעו בידיו למצות את כישוריו להתנהל אל מול אתגרי החיים. כאמור, אחת ממטרותיה המרכזיות של מערכת החינוך היא חינוך לערכים, שיהוו מצפן המנחה את דרכו של התלמיד ויהוו חלק בלתי נפרד מאישיותו. ערכים אלה נובעים מחוק החינוך הממלכתי (1953) ומבוססים על הכרזת העצמאות של מדינת ישראל.

ערכי דמות הבוגר:

- אהבת הדעת וחדוות הלמידה
- מחויבות לערכי מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית
- כיבוד ערכי המורשת והתרבות במדינת ישראל
- כבוד האדם והמשפחה
- צדק חברתי וערכות הדדיות

בין השנים תש"ע - תשע"ז הוביל משרד החינוך את "התפיסה המערכתית לחינוך ערכי" התפיסה פעלה על בסיס מסקנות ועדה משותפת לכל מנהלי המשרד, שמה לה למטרה לפתח את תפיסות העולם הערכיות והמוסריות של בני הנוער וצוותי החינוך ולתרום לכינונה של חברה צודקת, אחראית ומעורבת. תפיסה זו יושמה בכמתיים חמישים בתי ספר מובילים.

אנו מבקשים להודות לכל השותפים לאורך השנים בהובלת התפיסה, ביישומה ובהעלאת הדברים על הכתב.

פעילות המשרד לקידום החינוך הערכי ממשיכה גם בימים אלה, ובאה לידי ביטוי בחתירה לחינוך דמות הבוגר על בסיס ידע מיומנויות וערכים. לפניכם גרסא מעודכנת של החוברת: "מובילים ערכים" ובה מפורטים עקרונות המדיניות, מסמכים פדגוגיים, ודוגמאות לחומרי למידה ומחווני הערכה, לשילוב ערכים בהוראה ובלמידה של תחומי הדעת כפי שהובילה המזכירות הפדגוגית בעשור האחרון:

א. מיפוי ערכי של תכניות הלימודים:

ברוב תכניות הלימודים לצד המטרות, הנושאים והמיומנויות בתחום הקוגניטיבי, ניתן להבחין גם במטרות, בנושאים ובמיומנויות בעלי היבטים ערכיים, אישיותיים ורגשיים. אחת הדרכים להבניית ערכים ולמידה משמעותית היא העלאת סוגיות ושאלות ערכיות מתכנית הלימודים בתחומי הדעת השונים. הנחת המוצא היא שחינוך צריך להקנות ידע דיסציפלינרי ולתרום לפיתוח אישיותו של הלומד. למידה משמעותית יכולה להתקיים כשמתנהל דיאלוג אמפתי וסובלני, דיאלוג המפתח כישורים חברתיים ומודעות מוסרית. לאחר עיון בתכניות הלימודים הקיימות בתחומי הדעת השונים ולאחר מיפוי, נראה כי יש בהן נושאים רבים שמאפשרים עיסוק בערכים יהודיים, בערכים ציוניים ובערכים הומניסטיים.

ב. מערכי שיעור ממוקדי ערכים:

בחברת מובאות דוגמות למערכי שיעור ממוקדי ערכים בתחומי הדעת השונים ומוצעת סדנה לצוותים חינוכיים. מערכי השיעור המובאים בפרק זה מותאמים לתכנית הלימודים בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות. אנו מודים למזכירות הפדגוגית, על אגפיה השונים, על שנענתה לבקשתנו להדגים את הגישה המערכתית והרב-תחומית המנחה את התכנית המערכתית לחינוך ערכי ושלחה לנו מערכי שיעור מתחומי דעת שונים כגון: תחומי דעת באגף רוח וחברה ובאגפים אחרים, כגון: אגף מורשת, אגף אמנויות ואגף מדעים.

ג. ערכות למידה העוסקות בסוגיות ערכיות בראיה רב תחומית:

תחומי הדעת מסייעים לנו להבין את העולם אף שגבולותיהם אינם תמיד ברורים וחד-משמעיים. פעמים רבות הם אפילו משלימים זה את זה. למידה שמערבת תחומי דעת שונים מרחיבה את החשיבה של התלמידים, פותחת בפניהם עולם עשיר ומגוון של שאלות ומושגים ומאתגרת חשיבה מסדר גבוה.

ד. חלופות בהערכה ושילוב הממד הערכי:

חלופות בהערכה שכל תלמיד נדרש לבצע על מנת להעמיק את הלמידה הן קרקע פוריה לשילוב הממד הערכי. במרכזן של החלופות ניתן לשלב שאלה העוסקות בסוגיה ערכית או בדילמה ערכית שסביבה יבנה התלמיד את החלופה ויחד עם העמקה בתחום הדעת, יעמיק התלמיד בחשיבה ערכית מוסרית.

ה. שילוב בין התכנית המעורבות החברתית לבין תחומי הדעת:

חשוב שהתלמיד יממש את התפיסות הערכיות ויוציא אותן מן הכוח אל הפועל, זאת באמצעות מנהיגות חברתית אקטיביסטית בקהילה שבה הוא חי. השילוב בין המעורבות החברתית לבין תחומי הדעת יכול להיות במסגרת ההתנסות המעשית האישית או הפרויקט הקבוצתי. חשוב מאוד להקדיש זמן קבוע לשיח ערכי-רפלקטיבי של המורים עם התלמידים על מנת לסייע לתלמידים לעבד את ההתנסות ולהפיק ממנה תובנות שיתרמו ללמידה ולרכישת מיומנויות תוך אישיות וחברתיות, ובהמשך להפיכת המעורבות לדרך חיים.

ו. שאלות עומ"ר בבחינות הבגרות:

אחד הגורמים המשפיעים ביותר על הוראת תחום הדעת הוא אופן ההערכה, בעיקר ההערכה החיצונית. בשנים האחרונות שולבו בבחינות הבגרות שאלות או סעיפי שאלות עומ"ר (ערכים, מעורבות ורלוונטיות). בנוסף להיבטים מרכזיים של ההבנה והחשיבה, בשאלות נכללו גם היבטים "משמעותיים" של רגש, מעורבות אישית, ועמדה ערכית.

ז. שילוב תכנית כישורי חיים בהוראת תחומי הדעת, מתן דגש לתהליכים רגשיים, ערכיים:

תהליך הלמידה והתוכן הלימודי מעוררים בקרב המלמד והלומד תחושות, רגשות, אסוציאציות, חוויות אישיות, המשפיעות עליו ועל הלמידה. ברצוננו, להתוות את הדרך לחיזוק יכולתו של התלמיד להפנים את החומר הלימודי, תוך חיזוק כישוריו להתמודדות במגוון מצבי חיים שגורתיים ואתגריים (מתח, לחץ, סיכון וכו'). התפיסה המקדמת חינוך לערכים ופיתוח כישורים ומיומנויות חברתיות ורגשיות (sel- Social and emotional learning) רואה את התלמיד כשלם בעל גוף, נפש, מחשבה, רגש וחיים חברתיים (ולו מרכים ומאפיינים ייחודיים - להשאיר?). התלמיד הוא בעל זהות ייחודיות ואישית, הזקוק למרחב, דיאלוג ושיח מוגן על מנת לגבש ולברר את ערכיו. תפקיד איש החינוך, על פי תפיסה זו, מעבר לגיבוש אסטרטגיות הוראה-למידה המעוררות סקרנות ויצירת עניין ומעורבות, הוא להסב את תשומת הלב לרגשות המתעוררים בתהליכי הוראה-למידה ולברר את התפיסות והעמדות שלו ושל תלמידיו. (פסיפס, 2014)

פרק	תוכן
פרק ראשון	מוצגות תפיסות שונות בחינוך לערכים
פרק שני	מוצג מיפוי של תכניות הלימודים בתחומי הדעת השונים שערך אגף חברה ורוח, אגף מדעים, אגף אמנויות ואגף מורשת. במיפויים אלה מצוינים הערכים שאותרו בנושאים הנלמדים.
פרק שלישי	דוגמות למערכי שיעור וערכות למידה רב תחומיות. מערכי השיעור המובאים בפרק זה הם ממוקדי ערכים ומותאמים לתכנית הלימודים בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות. כמו כן, מוצגת סדנה עבור צוות המורים.
פרק רביעי	חלופות בהערכה ושילוב הממד הערכי, הצגת מחוונים להערכה המדגישים את הממד הערכי. שילוב בין התכנית המעורבות החברתית לבין תחומי הדעת מסמך המתאר את תהליך היישום לשילוב בין התכניות.
פרק חמישי	שילוב תכנית כישורי חיים בהוראת תחומי הדעת, מתן דגש לתהליכים רגשיים, ערכיים.
פרק שישי	תקציר פרק מתוך ספרו של ד"ר משה וינשטוק העוסק בלמידה משמעותית ומחונן למורה להכנת שיעור משמעותי ולהעברתו. המחונן והמאמר המלא עומדים להופיע בקרוב בספר: "לב לדעת - לקראת למידה משמעותית", בהוצאת המינהל לחינוך דתי.
נספחים	תודות

פרק ראשון

תפיסות שונות בחינוך לערכים - בצומת בין מתחים

פרק ראשון

תפיסות שונות בחינוך לערכים - בצומת בין מתחים

כתיבה: סימא גרינבוים-גוטמן

החינוך לערכים ניצב במוקד החינוך. "העמקת החינוך לערכים" הוא יעד מרכזי שהציב לעצמו משרד החינוך. חינוך לערכים מתרחש כל הזמן: בשיעורים ומחוצה להם, בשיעורי חינוך, בפעילויות חברתיות שעוסקות בערכים במודע ובגלוי, ובהקשרים חינוכיים אחרים שבהם מתרחש חינוך לערכים בצורה סמויה. אנחנו מדברים על ערכים, מדגימים ערכים, ומתגמלים התנהגויות ערכיות.

אולם, החינוך לערכים הוא תחום חמקמק, במיוחד בעידן הפוסט-מודרני שבו אנו חיים. בעידן זה, ריבוי של נרטיבים ופרשנויות סובייקטיביות תפסו את מקום האמתות הברורות ותפיסת המציאות המוסכמת. במקום זהויות חד-ממדיות, יש ריבוי של זהויות נזילות. הגבולות הברורים בין דתיים לחילוניים, בין עולים לוותיקים, בין אשכנזים לספרדים הולכים ומיטשטשים. כיום, האדם מחפש משמעות רלוונטית והתחברות אישית. מצב זה מחייב חשיבה מחודשת בדבר משמעותם של ערכים ובדבר החינוך לערכים.

חינוך לערכים במאה ה-21 מציב כמה דילמות מרכזיות, שאותן נפרט להלן.

בין האישי לקולקטיבי

בניגוד לחברה המסורתית, שבה השייכות הקהילתית של האדם ונאמנותו לנומרות שלה עיצבו את זהותו, החברה המודרנית הציבה את הפרט במרכז, והגדירה את זהות לפי הבחירות שלו כאדם חופשי ואוטונומי, המשוחרר מלחצים חברתיים. המתח בין המחויבות הקהילתית של האדם לבין זהותו הייחודית בא לידי ביטוי במטרות החינוך של מדינת ישראל. אחת ממטרות החינוך היא לפתח את אישיותו של התלמיד, את כישורונותיו ואת תחומי התעניינותו בדרך שתביא למיצוי יכולתו, ומטרה אחרת היא לחנך לסולידריות ולאחריות חברתית ולעודד התנדבות ותרומה לקהילה.

לעתים, קיימת הלימה בין שאיפתו של אדם למיצוי עצמי לבין תרומתו לזולת. אולם, במקרים רבים קיים מתח בין הרצון להגשים רצונות אישיים לבין התביעה לפעילות למען מטרות חברתיות. הדבר בא לידי ביטוי, למשל, בתכנון זמן או בבחירת קריירה.

אז מה חשוב לנו יותר - המיצוי העצמי המרבי של כל פרט או הסולידריות החברתית שלעתים מחייבת ויתורים אישיים?

בין ייחודיות תרבותית להשתלבות גלובלית

אנשים משתייכים לקבוצות תרבותיות שונות על בסיס אתני, לאומי או דתי. לכל תרבות יש ערכים פרטיקולריים המייחדים אותה. חברי הקבוצות התרבותיות מחויבים גם לערכים כלל-אנושיים, כגון צדק, הגינות וכבוד האדם. דווקא בכפר הגלובלי, הצורך של האדם להגדיר את עצמו על בסיס של השתייכות תרבותית ושל מסורת לאומית או דתית גובר. זהותו של האדם נבנית בשילוב של מרכיבים הלקוחים מהמורשת הייחודית שלו עם ערכים אוניברסליים.

עם זאת, במקרים רבים נוצר מתח בין הנאמנות הפרטיקולרית לבין המחויבות לערכים כלליים יותר. דוגמה לדבר היא צורת יישום הערך של "תיקון עולם": האתגר הוא כיצד כיהודים אנו יוצרים איזון בין מחויבות לבני עמנו (בבחינת "עניי עירך קודמים") לדאגה לכלל בני האדם, קרובים ורחוקים (עובדים זרים, פליטים, נפגעי אסונות טבע בעולם וכדומה).

מתח זה בא לידי ביטוי גם בהגדרתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית. השאלה היא כיצד יש לשלב בין מאפייניה של מדינת ישראל כמדינת לאום של העם היהודי ומאפייניה כמדינה דמוקרטית; אם סמלי המדינה צריכים להיות בעלי זיקה חזקה לתרבות היהודית או שיש לשאוף למערכת סמלים שתזכה להזדהות של כל אזרחי המדינה.

בין הכלה להדרה

מתח נוסף הנובע מהגדרת המערכת הערכית הרצויה הוא המתח בין הכלה לבין הדרה: אם אנו מעוניינים בשייכות לקבוצה הומוגנית השומרת על ייחודה, קבוצה בעלת זהות קבוצתית חזקה וגאוות יחידה, או בשייכות לקבוצה הטרוגנית המגלה יחס של סובלנות ושל הכלה כלפי השונה.

הקבוצה ההומוגנית מתאפיינת בדמיון רב בין חבריה - המחזק את הלכידות החברתית. אולם, האחידות ותחושת הגיבוש עלולות לעודד יחס של היבדלות ושל אנטגוניזם כלפי אוכלוסיות אחרות, ובכך לתרום להיווצרות קונפליקטים בין-קבוצתיים.

הקבוצה ההטרוגנית מתאפיינת בשונות גבוהה בין חבריה ובקשרים חברתיים חלשים יחסית. בשל השונות בין החברים, המשאבים הזמינים לחברי הקבוצה מגוונים יותר, והפרט עשוי ללמוד דברים רבים ולהתחבר למשאבים שאליהם אין הוא יכול להגיע דרך פרטים שדומים לו (על-פי תאוריית ההון החברתי של רוברט פוטנאם).

אז היכן אנו מעדיפים לחיות - בקהילה מלוכדת והומוגנית (ביישוב קהילתי, למשל) או בעיר הגדולה שבה אוכלוסייה הטרוגנית ומגוונת, אך שהלכידות החברתית בה נמוכה? אנחנו מעדיפים לשלוח את הילדים שלנו לבתי ספר שבהם לומדים ילדים שדומים להם (מבחינת מוצא, אורח חיים, מעמד חברתי-כלכלי וכו') או שאנחנו מעדיפים בית ספר שיש בו אוכלוסייה מגוונת?

האם יש דרך לשלב בין שני הדברים במדטיות המשתנה במצבי החיים השונים? איך עושים זאת?

בין המשכיות לבין שינוי

התפיסה הערכית התפתחה לאורך השנים עם התפתחות התרבות האנושית. מצד אחד, אנו מעוניינים להמשיך את מורשת הדורות, אולם מצד אחר, תרבות שאיננה מתפתחת ומשתנה סופה להתאבן ולהיכחד. כיצד מאזנים בין השאיפה להמשכיות לבין החתירה לשינוי? בין "קדם" לבין "קדמה"?

כן נשאלת השאלה אם אנחנו מכוונים לסוציאליזציה - להפנמת הנורמות החברתיות והתרבותיות המקובלות בחברה ולהשתלבות בה כפי שהיא, או שאנחנו מעוניינים לחנך לביקורת המציאות ולשאיפה לתקן את החברה בהתאם לערכים של מציאות אידיאלית?

כדי להתמודד עם סוגיות אלה, עלינו להבהיר מהו חינוך לערכים ולהתייחס לשאלות הנוגעות לכך, כגון: מהו ערך, לאילו ערכים אנו מחנכים, כיצד אנו מחנכים לערכים, מהם מדדי ההצלחה שלנו. בתשובות לשאלות הללו, קיים מתח בין גישות פילוסופיות, אידיאולוגיות וחינוכיות שונות.

מהו ערך

ראשית כול, עלינו להגדיר מהו ערך. למושג "ערך" יש הגדרות רבות, להלן כמה מהן:

- ערכים הם אבני בוחן, קני מידה הקובעים מה צודק ומה אינו צודק, מה נכון ומה אינו נכון, מה טוב ומה רע¹.
- ערכים הם עקרונות הפעולה או הנורמות של התנהגותנו. הם מיני תוכן המביאים אותנו להעדיף מעשה אחד או מהלך פעולה אחד על פני מהלך אחר².
- ערך הוא דבר שלא ניתנת לו הנמקה מן המציאות האובייקטיבית, דבר אשר אדם איננו צריך לקבל אותו. ערך הוא דבר שהאדם, מבחינה אובייקטיבית, איננו צריך לו, אך הוא מכריע עליו, ולא זו בלבד, אלא שלמען הדבר הזה, אשר הוא איננו צריך לו, הוא מוכן לשלם מחיר³.
- ערך הוא רעיון שאדם או קבוצת אנשים או חברת בני אדם מאמינים בו וחיים על פיו. שעל כן הם מסוגלים - באין דרך אחרת - גם להקריב את חייהם⁴.
- ערך הוא קונספציה מאורגנת-מוכללת, מפורשת או סמויה, האופיינית ליחיד או לקבוצה חברתית, על הראוי להיות רצוי. קונספציה זו משפיעה על הבחירה בין אופנים, אמצעים ומטרות פעולה מצויים⁵.

אפשר לציין שלושה אפיונים של המושג "ערך"⁶:

1. ערכים הם מטרות או אידיאלים ראויים מצד עצמם.
2. ערכים הם אמות מידה שלפיהן אנו מעריכים ושופטים תופעות ומעשים.
3. ערכים הם עקרונות המנחים את התנהגותנו.

1 שפירא, י' ובן אליעזר א' (1987), **יסודות הסוציולוגיה**, תל אביב: עם עובד.
2 רוטנשטרייך, נ' (1964), **סוגיות בחינוך**, ירושלים: האוניברסיטה העברית ומשרד החינוך.
3 ליבוביץ י' (1992), **שיחות על מדע וערכים**, תל-אביב: ספריית "אוניברסיטה משודרת", משרד הביטחון ההוצאה לאור.
4 עוז, ע' (1979), **באור התכלת העזה**, ירושלים: כתר.
5 הגדרה של קלוקהון, בתוך: מינקוביץ, א' (1967), "בעיות פסיכולוגיות בחינוך לערכים", **החינוך**, ל"ט, עמ' 251-269.
6 כהן, א' (1996), **חינוך לערכים בשיעור**, בת-ים: ספרי נועם.

לאילו ערכים אנחנו מחנכים

החינוך לערכים חייב לעסוק בערכים מוגדרים. יש דרכים שונות ומגוונות למיון ערכים. אחת האפשרויות למיון היא:

- ערכים אישיים, כגון מיצוי עצמי או מצוינות.
- ערכים חברתיים-מוסריים, כגון כבוד האדם, יושר והגינות.
- ערכים לאומיים, כגון נאמנות לעם, לארץ, למדינה.
- ערכים אמוניים, כגון קבלת עול מלכות שמים, תורה ומצוות.
- ערכים אסתטיים, הקשורים להערכה אמנותית.

מערכת החינוך הישראלית מציבה כמטרה את דמות הבוגר והבוגרת, אותם היא מבקשת להצמיח. לפניכם מפורטים חמשת הערכים המרכזיים של מערכת החינוך, ערכים אלה נובעים מחוק החינוך הממלכתי (1953) ומבוססים על הכרזת העצמאות של מדינת ישראל.

א. אהבת הדעת וחדוות הלמידה

ב. מחויבות לערכי מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

ג. כיבוד ערכי המורשת והתרבות במדינת ישראל

ד. כבוד האדם והמשפחה

ה. צדק חברתי וערכות הדדיות

כל הערכים הללו חשובים וראויים, אולם לעתים קיים מתח ביניהם התובע מכל אדם, מחנך או מסגרת חינוכית לקבוע סדרי קדימויות. לדוגמה: במצבים שבהם שמירה על ביטחון המדינה כרוכה בפגיעה בזכויות הפרט, בהכרעה אילו זכויות אדם הן בבחינת קו אדום, שדרישה לפגיעה בהן היא בלתי-חוקית בעליל. לעתים יגבר ערך כבוד האדם ולעתים ערך השמירה על הזכות לחיים ולביטחון של כלל אזרחי המדינה. כמו כן, ניסוח הערכים מאפשר פרשנויות שונות, בהתאם לתפיסות עולם שונות.

מקור התוקף של הערכים

איך נוצרים ערכים בחברה האנושית? ערכים הם מוחלטים ואובייקטיביים או יחסיים וסובייקטיביים? במלים אחרות, האם אנחנו מאמינים שקיימות אמתות נצחיות וערכים מוחלטים שמשותפים לכלל האנושות, או שערכים נובעים מרגשות סובייקטיביים או שהם תלויי תרבות? האם, למשל, ערכים כגון חיי אדם או כבוד האדם הם ערכים מוחלטים ומחייבים, או שזכותה של כל תרבות להתייחס בצורה שונה לחיי אדם ולכבודו? ומה לגבי מעמד האישה או זכויות הילד?

לשאלת מקור התוקף של הערכים אפשר לתת כמה תשובות, ביניהן:

התשובה הדתית - מושג הערכים הוא מעל ההיגיון האנושי, שכן המקור לערכים הוא אלוהי. הערכים הם מוחלטים ואובייקטיביים, ומחייבים מכוח ציווי אלוהי.

התשובה הרציונלית - האדם, באמצעות תבונתו האנושית, יכול להגיע לערכים מוחלטים ואובייקטיביים. לפי תפיסתו של הפילוסוף עמנואל קאנט, אם כל בני האדם יפעילו את תבונתם כראוי, הם יגיעו למסקנות אחידות שיתקבלו על דעתו של כל בעל תבונה. תוקפם של ערכי המוסר הוא אוניברסלי, והם תקפים בכל חברה ובכל תקופה.

התשובה הסוציולוגית - ביסוד קיומה של כל חברה, ערכים הייחודיים לה והמשותפים לכל חבריה. תפקודה התקין של החברה תלוי במידת תפקודם התקין של חבריה בהתאם לנורמות ערכיות המחייבות את כולם. לכן החברה משתמשת באמצעי סוציאליזציה וחינוך כדי להביא להפנמת ערכים אלה בנפשותיהם של כל חבריה. אם כן, הערכים תלויים ביחסיות תרבותית.

התשובה האקסיסטנציאליסטית והפוסט-מודרנית - אין אמת אובייקטיבית מוחלטת. כל הערכים (מלבד ערכי החירות, הסובלנות והפולורליזם) הם ערכים סובייקטיביים ויחסיים, ותוקפם תלוי בהכרעתו של כל אדם ואדם. לכן כל אדם חופשי לשקול, להכריע ולקבוע את ייעוד חייו. יש לתת מקום לגיטימי לביטוי תפיסות שונות, ערכים שונים וזהויות שונות, ויש לקיים דיאלוג בין השונות על בסיס של שוויון ערך בין השונות.

הזכות לחנך לערכים מבוססת על תפיסת מקור התוקף של הערכים. לבחירה בין גישות אלה, יש השלכות חינוכיות מובהקות. כמחנכים, אנו נדרשים לברר לעצמנו באילו מקרים אנו רואים את עצמנו כמייצגים ערכים ברורים ומוגדרים - שמבוססים על אמונה דתית, על חשיבה רציונלית אנושית או על הסכמה חברתית - שמוטלת עלינו החובה להנחילם, ובאילו מצבים אנו שואפים לחנך בני אדם אוטונומיים - שבחרים לעצמם את דרכם ובונים לעצמם את סולם הערכים שלהם בשיקול דעת עצמאי - ועלינו לשמור על ניטרליות ערכית.

גישות שונות בחינוך לערכים

שאלת יסוד בחינוך לערכים היא השאלה אם מטרת החינוך לערכים היא לעצב התנהגות או לפתח חשיבה. קיימת גישה חינוכית הטוענת ש"אחרי הפעולות נמשכים הלבבות". לעומת זאת, יש הטוענים שזו גישה מניפולטיבית, המכוונת אנשים לעשייה ללא שיקול דעת וללא חשיבה עצמאית. עיסוק עיוני בדילמות מוסריות מפתח חשיבה מוסרית, אם כי לא הוכח שיש לכך השפעה על התנהגות ערכית. תכניות התנדבות מכוונות להתנהגויות רצויות מבחינה חברתית, אך לא בהכרח משפיעות על עמדות לטווח ארוך.

הגישה המסורתית בחינוך לערכים היא **הקניית ערכים**. השאיפה היא להקנות למתחנך ערכים וכללי התנהגות מוגדרים בחייו האישיים והמשפחתיים וכדי להכשירו למלא תפקיד חיובי בחברה כאדם הגון ומתחשב. ההנחה היא שתפקידם של המבוגרים הוא להעביר את ערכיהם לדור הבא ולהביא להפנמתם, וכי הסכמה על ערכים חיונית לקיומה של החברה.

לצורך זה נעשה שימוש בשלוש דרכים מרכזיות:

1. **למידה שכלית** - באמצעות מתן מידע, הטפה והסברים מילוליים.
2. **למידת חיזוק** - הקניית הרגלים באמצעות מתן חיזוקים של שכר ועונש על עשייה.
3. **למידת הזדהות** - מפגש עם דמויות המגלמות את הערכים הרצויים והמשמשות דגם לחיקוי.

ביקורת על גישה זאת הושמעה מכיוונים רבים. בין הטענות שהועלו:

- גישה זו מכוונת לעיצוב התנהגות ולא לפיתוח חשיבה.
- גישה זו אינה מעודדת בחירה חופשית, אלא מכוונת לאינדוקטרינציה.
- גישה זו עלולה להביא לקנאות ולדבקות יתר בערכים מסוימים, ולהעדר סובלנות למערכות ערכים אחרות.

ממתי נחשבת הצלחת חינוך לערכים כמוכרת בעיני הבריות? משעה שאותם דברים שאומרים המבוגרים בקולם העבה, חוזרים ונשמעים בקולות ציוץ דקים מפי הקטנים... על מה בנוי החינוך המקובל בכללו ו"החינוך לערכים" במיוחד? על ההנחה שיהיה מישהו מבחוץ ממונה על שמתרחש בפנימיותו של אדם זולתו, ושרצונו של זה יוכל להיות מחייב את רצונו של זה; ושעל-ידי לחץ נכון, יוכל אדם אחד להביא אדם אחר לידי כך שהדבר המבוקש ממך גם יתקיים בו... החברה... וחיי יחד הם הם ששמים לפני היחיד חובה כיצד עליו לגדול ומה עליו להעדיף ממה בתהליך גדילתו ובמהלך חייו...

ס' יזהר (1974), **על ערכים ועל חינוך לערכים**, תל-אביב: עם עובד

שמתי לב לכך שהמינוח השגור על פיהם של לוחמי "החינוך לערכים" הוא ביסודו מינוח של אלימות מינית: "לנעוץ", "להחדיר", "להעמיק", "להזרים", "להפרות" וכו'. כל אלה משל ליחס שבין אמנותיו ודעותיו של המורה-מחנך (באישורו של משרד החינוך והתרבות), לבין סבילותו "הטבעית" של החניך-תלמיד.

כשאני נתקל בביטויים-ציוויים כגון: "להקנות אהבת ארץ ישראל", "להחדיר את ערכי היהדות", לנטוע מושגי יסוד" או להעמיק את הוודאות... - אני משתומם על מורים ומחנכים שאינם יודעים, ולו מניסיון חייהם, ששום אהבה אין "להקנות" ושום אמונה אין "להחדיר" ושום הלך נפש אין "להעמיק", וכי שינון והטפה מולידים דקלום ומס שפתיים, ואלה מצדם מחוללים תמיד רק לעג ובחילה וציניות.

עמוס עוז (1979), **באור התכלת העזה**, ירושלים: כתר

הבהרת ערכים

גישה זו פותחה בארה"ב בשנות השישים. לפי תפיסתם, ערך הוא כל דבר שהוא בעל משמעות בחייו של אדם, ואין אדם רשאי לקבוע לזולתו אילו ערכים ראויים לאימוץ. עולם הערכים של האדם קשור לכל תחומי החיים: מטרות, שאיפות, תקוות, התעניינויות, רגשות, פעילויות, תרבות פנאי ושימוש בכסף. נקודת המוצא היא שבחברה שבה אנו חיים כיום אין ערכים קבועים וברורים. ערכים לובשים צורה ופושטים צורה בהתאם לגיל, לניסיון חיים, למצבים מיוחדים, לקשרי גומלין עם אחרים ועוד. במצב זה, שבו הערכים הם דינמיים ומשתנים, כל אדם חופשי לגבש לעצמו את מערכת הערכים שלו באופן אישי וייחודי - ללא הטפה, לחץ או כפייה מאחרים. על כל אדם מוטלת האחריות לבחון את רגשותיו, את רעיונותיו ואת התנהגויותיו ולבחור עצמאית בערכיו ובעמדותיו.

תפקידו של החינוך הערכי הוא לסייע למתחנך בתהליך שבו ילמד להבהיר לעצמו את ערכיו וליישם אותם במטרה לשפר את חיי הפרט ולפתח את אחריותו לחברה ואת מעורבותו בה.

תהליך הבהרת הערכים כולל שבעה שלבים, שהם גם הקריטריונים לערכים - כל דבר העונה על שבעת הקריטריונים הללו יכול להיחשב ערך:

א. בחירה

1. **בחירה חופשית** - בחירה באמונה, בעמדה או בהתנהגות חייבת להיות בחירה מודעת, משוחררת מכל לחץ ומבוססת על נגישות חופשית למידע. ההנחה היא שדבר הנעשה בכפייה לא יחזיק מעמד.
2. **בחירה מתוך אפשרויות שונות** - בחירה חופשית קיימת רק כאשר יש אלטרנטיבות; רק כאשר קיימת יותר מאפשרות אחת, יש משמעות להעדפה.
3. **בחירה לאחר שקילת התוצאות האפשריות** - בחירת האפשרות המועדפת מחייבת חשיבה רב-כיוונית, שיקול דעת ובדיקה השוואתית של ההשלכות הצפויות.

ב. הערכה

4. **הוקרה** - רגשות מסייעים לאדם לבחור בעדיפויותיו. העדפה ערכית משמעה יחס רגשי חיובי אל הבחירה ושביעות רצון ממנה. בחירה שנעשית באילוץ אינה בחירה ערכית.
5. **הצהרת כוונות** - בחירה משמעותית מחייבת נכונות להצהיר על הבחירה בפומבי, ללא בושה. שיתוף האחרים ודיון משותף תורם לבירור הערכים. הדיון מזמין את האדם לנסח את עמדותיו במדויק ולשקול אותן מחדש בעקבות המשוב שהוא מקבל מחבריו.

ג. פעולה

6. **מימוש בהתנהגות** - כאשר אנו מאמצים ערך מסוים, אנו נותנים לו ביטוי מעשי בחיינו. רעיון שאינו משפיע על התנהגותנו אינו יכול להיות מוגדר כערך.

7. **חזרה** - ההתנהגות על-פי הערך איננה חד-פעמית; היא תופיע בעקביות במצבים שונים בחיים.

תפקיד המנחה הוא לסייע למשתתף להבין את עצמו, להבהיר לעצמו את עמדתו, לבחון את עוצמת רגשותיו ולבדוק התנהגויות הנובעות מהעמדות שנקט. המגמה המרכזית היא לבדוק את עקביות הבחירה ואת התאמת ההתנהגות הרצויה להצהרות.

יתרונותיה של גישה זו הן שהיא מאפשרת העלאת נושאים שנויים במחלוקת לדיון, מעוררת התעניינות והשתתפות פעילה, ומעבירה את האחריות למשתתפים אגב תרגול מיומנויות של שיח דמוקרטי. מגבלותיה הן שהיא איננה יוצרת היררכיה בין ערכים, אלא רואה את כולם כשווי ערך. כמו כן, נדרש מהמנחה להיות ניטרלי ולאפשר לעמדות שונות להישמע, גם כשאין מקובלות עליו או כשהן חורגות מנורמות מקובלות.

שיפוט מוסרי

גישה שונה, המתנגדת לרלטיביזם, היא גישתו של קולברג. גישה זו מבוססת על הפסיכולוגיה ההתפתחותית ועל תפיסת הצדק על-פי הפילוסופיה של אפלטון ושל קנט. לדעת קולברג ועמיתיו, ניתן לפתח חשיבה מוסרית באמצעות ניהול דיונים בדילמות מוסריות ובאמצעות העלאת סוגיות ערכיות המחייבות הפעלת שיקול דעת והעלאת נימוקים מוסריים. הדילמה המוסרית מחייבת הכרעה בין שתי אלטרנטיבות ערכיות. החשיבות איננה באפשרות הנבחרת, אלא בהנמקות לה. תלמידים מבינים את הדילמה ומביאים נימוקים בהתאם לשלב התפתחות החשיבה שבו הם נמצאים. באמצעות דיוני דילמה, ניתן לקדם תלמידים בשלבי החשיבה המוסרית. על המורה לאתר סוגיות ערכיות בתכנית הלימודים, בחיי בית הספר ובאירועים אקטואליים, ולמלא תפקיד של מתערב סוקרטי. עליו לאתגר את תלמידיו באמצעות שאלות להבהרת העמדות, לחידוד הקונפליקט המוסרי, לחיפוש הנמקות, לבדיקת ההשלכות של העמדות הערכיות שהובעו ולבדיקת מידת תקפותן במצבים משתנים. כדי לאפשר שיח כזה, על המורה לפעול ליצירת אקלים של אמון הדדי בכיתתו ולטיפוח תרבות של מתן לגיטימציה גם לדעות מיעוט.

הדילמות עוסקות תמיד באדם אחר, לא בתלמיד עצמו, ומעודדות חשיבה יותר מאשר עשייה. על מנת לצמצם את הפער בין החשיבה המוסרית וההתנהגות, פיתח קולברג את מודל "הקהילה הצודקת" (The just community approach), מודל שנוסח בעולם ובארץ ושלפיו תלמידים מתמודדים לא רק עם דילמות היפותטיות, אלא עם דילמות המתקיימות במצבי חיים אמיתיים.

בעינינו, חינוך ערכי הוא חינוך שעושה שימוש מושכל בכל הגישות - בהתאם לתפיסת עולמו של המחנך, בהתאם למסגרת שבה הוא פועל, בהתאם למטרותיו החינוכיות ולאוכלוסיית התלמידים שלו. על פי התפיסה מערכתית לחינוך ערכי אנו מחפשים את השילוב והאיזון בין החינוך למחויבות לערכים אישיים וחברתיים לבין חינוך המאפשר הבניית ערכים אישיים ותרבותיים מתוך בחירה ואוטונומיה. בכל סיטואציה חינוכית, אנו נדרשים לברר לעצמנו היכן אנחנו עומדים ומהן מטרותינו: מתי נדגיש התאמה לנורמות החברתיות המקובלות ולערכים מחייבים ומתי נעודד חשיבה עצמאית, באילו תחומים אנו רוצים שתלמידינו ימשיכו את דרכנו ועד כמה אנו רוצים לעודד אותם למצוא נתיבים חדשים, מתי נכוון לייחודיות תרבותית ומתי לאוניברסליות ערכית, באילו מצבים נכוון לפיתוח חשיבה ומתי ליישום התנהגותי מעשי. בכל מקרה, עלינו לזכור שפרות החינוך לערכים ניכרים רק לאחר שנים.

“תפקיד בית הספר אינו להקנות ערכים, אלא לגרום לתלמידים לרכוש ערכים”

(מאי, חברת מועצת תלמידים מחוזית, תשע"ב)

מקורות להרחבה

1. אדר, ל' (1976), **היסודות הפסיכולוגיים של החינוך לערכים**, תל-אביב: צ'ריקובר.
2. ברלב, מ' (1999), **ערכים וחינוך לערכים - סוגיות בהשתלמויות מורים**, ירושלים: המחלקה להשתלמויות מורים, בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים.
3. גוטליב, א' ושימרון, ד' (1982), **בצומת הבהרת ערכים**, תל-אביב: רמות, אוניברסיטת תל-אביב.
4. דרום, ד' (1989), **אקלים של צמיחה, חופש ומחויבות בחינוך**, תל-אביב: ספריית פועלים.
5. הירשפלד, מ' (1996), **בגרות ערכית**, ירושלים: משרד החינוך, התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך על-יסודי.
6. טובין, מ' (1997), **ערכים בסבך החיים**, ירושלים: האגף לתרבות תורנית, משרד החינוך התרבות והספורט.
7. יזהר, ס' (1975), **על החינוך ועל החינוך לערכים**, תל-אביב: עם עובד.
8. כהן, א' (1996), **חינוך לערכים בשיעור**, בת-ים: ספרי נועם.
9. כשר, נ' (1992), **תורת המוסר**, תל-אביב: ספריית "אוניברסיטה משודרת", משרד הביטחון ההוצאה לאור.
10. ליבוביץ י' (1992), **שיחות על מדע וערכים**, תל-אביב: ספריית "אוניברסיטה משודרת", משרד הביטחון ההוצאה לאור.
11. מינקוביץ, א' (1967), "בעיות פסיכולוגיות בחינוך לערכים", **החינוך**, ל"ט, עמ' 251-269.
12. נ', מסלובטי וי', עירם (עורכים) (2002), **חינוך לערכים בהקשרים הוראתיים מגוונים**, תל-אביב: רמות, אוניברסיטת תל-אביב.
13. ניסן, מ' (1999), "ביטויים של רלטיביזם ואינדיבידואליזם בשיפוט מוסרי והשתמעויות לחינוך מוסרי", בתוך: מ', ברלב (עורכת), **ערכים וחינוך לערכים - סוגיות בהשתלמויות מורים**, ירושלים: משרד החינוך.
14. סימון, ע"א (1983), **הזכות לחנך, החובה לחנך**, תל-אביב: ספריית פועלים.
15. עדיני, י', נורי, א', קרני, א' וקרן, ת' (2011), "נוירו-פדגוגיה - קווי מתאר ללמידה", מתוך: פורטל מס"ע.

16. פלג, ח' וברנהולץ, י' (2003), **ניהול דיוני דילמה לקידום החשיבה המוסרית**, ירושלים: משרד החינוך, מינהל חברה ונוער.
17. קולברג, ל' (1980), "חינוך לצדק: ניסוח מודרני של ההשקפה האפלטונית", בתוך: ב', חזן (עורכת), **החינוך המוסרי**, תל-אביב: ספריית הפועלים, עמ' 53-77.
18. קולברג, ל' וטוריאלי, א' (1972), "התפתחות מוסרית, חינוך למוסר", **החינוך**, מ"ד, עמ' 401-437.
19. קליינברגר, א"פ (1962), "הזכות לחנך לערכים מחייבים", **מגמות**, י"א, עמ' 332-337.
20. קליינברגר, א"פ (1980), **מבוא לפילוסופיה של החינוך**, תל-אביב: יחדיו.
21. רמב"ם, הקדמה לפרק חלק, משל: דרך חינוכו של נער קטן, בתוך: אתר "דעת".
22. שגיא, א' (1994), "התגלות ומקור הנורמות", **גיליון**, ניסן תשנ"ד, תנועת נאמני תורה ועבודה, עמ' 5-11.
23. Kohlberg, L., & Mayer, R. (1972). Development as the aim of education. *Harvard Educational Review*, 42, 449-496.
24. Kohlberg, L. (1984). *Essays on moral development: The psychology of moral development*, Vol. 2, New-York: Harper and Row.

פרק שני

מיפוי תכניות הלימודים בתחומי הדעת ואיתור הערכים העולים מהן

פרק שני

מיפוי תכניות הלימודים בתחומי הדעת ואיתור הערכים העולים מהן

בפרק זה נציג את המיפוי על-פי הממד הערכי שנערך לתכניות הלימודים. את המיפוי ערכו צוות המדריכים של התכנית המערכתית לחינוך ערכי. חשוב להדגיש כי בכל אחד מתחומי הדעת הנחה מפמ"ר התחום את המדריך במהלך ביצוע המיפוי, בשיתוף צוות המדריכים המוביל את המקצוע.

המיפויים שלפניכם משמשים בסיס לעבודת צוותי המורים בבתי הספר. עם זאת, כל מורה וכל צוות מורים מוזמן להתאים את ההוראה לחזון הבית ספרי, למציאות האקטואלית ולרלוונטיות של נושאי התכנית לאוכלוסיית התלמידים בבית הספר.

לפניכם מיפויים שנערכו במגוון תחומי דעת :

מיפוי תכניות הלימודים בתחומי הדעת ואיתור הערכים העולים מהן

לחץ על הקישור

תחום הדעת	אגף
תוכנית הלימודים באזרחות תוכנ"ל גאוגרפיה אדם סביבה חט"ב- תוכנ"ל גאוגרפיה אדם סביבה חט"ע תוכנ"ל בהיסטוריה ממלכתי לחט"ב תוכנ"ל היסטוריה ממלכתי חט"ע תוכנ"ל בספרות ממלכתי לחט"ב תוכנ"ל ספרות חמ"ד חט"ע תוכנית הלימודים בכלכלה תוכנית הלימודים במדעי המדינה תוכנית הלימודים בסוציולוגיה תוכנית הלימודים בפסיכולוגיה	אגף חברה ורוח
תוכנית לימודים בתיאטרון תוכנית הלימודים בקולנוע תכנ"ל אומנות חזותית תוכנית הלימודים במחול	אגף אמנויות

תוכנית הלימודים בביולוגיה

מדע וטכנולוגיה

תוכנית הלימודים במדעי הסביבה

אגף מדעים

תוכנית הלימודים בתרבות יהודית
ישראלית

תוכנ"ל בתנ"ך ממלכתי לכתה ו'

תוכנ"ל תנ"ך ממלכתי כתה ז'

תכנ"ל תנ"ך ממלכתי כתה ח

תוכנ"ל תנ"ך ממלכתי כתה י'

אגף מורשת

פרק שלישי

דוגמאות למערכי שיעור
הממוקדים בערכים בתחומי
הדעת השונים וערכות
למידה רב תחומיות

פרק שלישי

דוגמאות למערכי שיעור הממוקדים בערכים בתחומי הדעת השונים וערכות למידה רב תחומיות

[לחץ על הקישור](#)

שם הכותבים	שם מערך השיעור	תחום הדעת
אגף חברה ורוח		
		סדנה לצוותים חינוכיים
שאול וייגרט- רכז ארצי של תהליך "התפיסה המערכתית לחינוך ערכי"	בין סטלין לדחליל בגינה - המורה - המחנך כעוסק בערכים	
פנינה גזית - מפמ"ר גיאוגרפיה	שימור ערכי הסביבה	גיאוגרפיה

גיאוגרפיה	אוכלוסיית העולם וישראל מזדקנת	פנינה גזית מפמ"ר גיאוגרפיה דרורה נגב, חניתה ברעם, אלה פאוסט, שרונה סופר - מדריכות.
היסטוריה בחינוך הממלכתי	יחס האוכלוסיה במדינות הכבושות לגורל היהודים במלחה"ע השניה	ד"ר אורנה כץ-אתר - מפמ"ר היסטוריה בחינוך הממלכתי
היסטוריה בחינוך הממלכתי	גילויי ערבות הדדית-חוסנו של העם היהודי	ד"ר טליה נגר, מדריכה.
היסטוריה בחינוך הממלכתי	מכור היתוך לרב תרבותיות	ד"ר טליה נגר, מדריכה.
היסטוריה בחינוך הממלכתי	היהודים שואלים לאן יחידת הוראה - תוצאות מלחמת העולם הראשונה	ד"ר טליה נגר, מדריכה.
ספרות	גירוש ילדי העובדים הזרים יחידת הוראה-"התבגרות ביני לבין החברה"	אתי רחמקין- מורה לספרות בבית הספר השש שנתי 'דנציגר' בקריית- שמונה
מדעי החברה - סוציולוגיה	בעיה חברתית	רונית גרינברג, אפרת שלום, חגית קוטוק וטלי מינדל- מורות.
מדעי החברה - פסיכולוגיה	אישיות רוג'רס	אפרת בשירי-קורן, מדריכה.

אגף מורשת

מחשבת ישראל	בין שינון להפנמה	הרב ד"ר יוחאי רודיק מפמ"ר מחשבת ישראל.
תנ"ך	מאמר: ניתוח ערכי של סיפור אבנר בן נר	ד"ר רוני מגידוב - מפמ"ר תנ"ך בחינוך הממלכתי
תרבות ישראל	כתה ד'-משל הקודח בספינה כתה ז'-עיוור ובידו אבוקה כתה ט'-חינוך שווה לכולם? הלל הזקן בארובת בית המדרש	

אגף אמנויות

אמנות חזותית	סיפורי התנ"ך של הצלם עדי נס-מהסיפור התנכ"י לחיי היומיום בחברה הישראלית שורשים באומנות החזותית מפתח הלב והחינוך האזרחי באומנות החזותית	סיגל ברקאי - מפמ"ר אמנות חזותית
מחול	מורשת וזהות	לירון לבינגר-מדריכה
מוזיקה	יחידה בתוכנית "שירים ושורשים"	ד"ר יעל שי - מפמ"ר מוזיקה, רנה כלף - מדריכה ארצית במוזיקה
מוזיקה בחמ"ד	ערכים ואומנויות	איילה רייכרט - ממונה קוריקולרית ותו"ל אגף אמנויות ומפ"א על המוזיקה בחמ"ד
קולנוע בחמ"ד	דמותו של האדם הדתי והיחס לזהות יהודית	רויטל שטרן-זיון - מפקחת ארצית על תקשורת ואמנויות אור מנחם - מדריכה ארצית לקולנוע בחמ"ד
תיאטרון	חפצים כאובייקטים המעצבים את הזהות האישית המשפחתית והתרבותית	אפי וישניצקי לוי - מנהלת תחום תיאטרון

אגף מדעים

כימיה	פריץ הבר-זרעי ברכה או זרעים של פורענות	אסתי זמלר, מורה לכימיה.
כימיה	הילכו שניים יחדיו: על מארי קירי אישה ומדענית	אסתי זמלר, מורה לכימיה.
כימיה	פענוח רצף די-אן-איי והנדסה גנטית - עבור לומדים 5 יח"ל בכימיה	נאוה תמם, מדריכה.
מתמטיקה	כסף- כיצד הוא מנוצל	שרי בכר - מורה למתמטיקה ומדריכה במינהל חברה ונוער

ערכות למידה רב תחומיות

[לחץ על הקישור](#)

ערכה רב תחומית ליום ירושלים	בערכה מערכי שיעור ממקודי ערכים בתחומי הדעת: אזרחות, גאוגרפיה אדם וסביבה, היסטוריה ממלכתי, היסטוריה חמ"ד, ספרות חמ"ד, תנ"ך ממלכתי, מחול, מדעי המדינה
ערכה רב תחומית המדגישה את ערך הסובלנות	בערכה מערכי שיעור המדגישים את ערך הסובלנות בתחומי הדעת: גאוגרפיה אדם וסביבה חט"ב וחט"ע, היסטוריה ממלכתי, היסטוריה ממלכתי דתי, ספרות, ספרות ממלכתי דתי, סוציולוגיה, פסיכולוגיה

פרק רביעי

חלופות בהערכה

פרק רביעי

חלופות בהערכה

1. שילוב ערכים בחלופות בהערכה

בקישור זה [שילוב ערכים בחלופות בהוראה](#) מוצגות דוגמאות מתחומי הדעת השונים לשילוב הממד הערכי בחלופות ההוראה

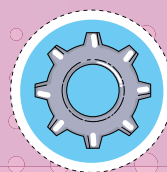
2. שילוב בין המעורבות החברתית לחלופות בהערכה בתחומי הדעת

מסמך לתיאור תהליך יישום השילוב בין המעורבות והחלופות

פרק חמישי

שילוב תכנית כישורי חיים
בהוראת תחומי הדעת,
מתן דגש לתהליכים רגשיים,
ערכיים

פרק חמישי

שילוב תכנית כישורי חיים בהוראת תחומי הדעת, מתן דגש לתהליכים רגשיים, ערכיים

מסמך זה נכתב ע"י נציגי המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך ונציגי המנהל הפדגוגי אגף בכיר שירות פסיכולוגי ייעוצי

מבוא

מסמך זה מתווה את הדרך לשילוב תהליכי למידה רגשיים וערכיים בתחומי הדעת השונים.

הנחת היסוד למסמך זה, היא, כי תהליך הלמידה והתוכן הלימודי מעוררים בקרב המלמד והלומד תחושות, רגשות, אסוציאציות, חוויות אישיות ודילמות ערכיות, המשפיעות עליו ועל הלמידה. המסמך מכון את אנשי החינוך למצוא את הדרך המתאימה להתייחס להיבטים אלו בתהליך ההוראה בתחומי הדעת השונים.

ברצוננו להתוות את הדרך לחיזוק יכולתו של התלמיד להתחבר, להבין ולהפנים את החומר הלימודי, תוך הרחבת ההסתכלות על עצמו. בהוראת התוכן הלימודי נבדוק אילו תחושות, רגשות, ערכים וכישורים מזמן הנלמד; נקיים דיונים עם הלומדים סביב סוגיות אלו; נאפשר להם לבטא את רגשותיהם, מחשבותיהם והבנתם, תוך חיבור ותובנות על עצמם ועל חייהם. תפיסות וכלי העבודה בתוכנית "כישורי חיים" יהוו תשתית חינוכית לתמיכה בתהליכי העבודה הרגשיים - ערכיים בתחומי הדעת.

מטרות על:

1. התלמידים יכירו, יבינו וידעו את הנושא הנלמד.
2. התלמידים יבטאו את הרגשות והמחשבות המתעוררים בהם במפגש עם החומר הנלמד.
3. התלמידים יבררו את הערכים, הכישורים והמיומנויות, הנגזרים מהתוכן הנלמד.
4. התלמידים בהכוונת המורה, יבדקו כיצד יוכלו לחזק בתוכם וליישם בחייהם את אותם ערכים וכישורים.

תכנית "כישורי חיים"

הינה תחום ליבה חובה בתוכנית הלימודים מהגיל הרך ועד י"ב. התוכנית מבוססת על שיח בין התלמידים ואנשי החינוך. מטרתה להכין את התלמידים להתמודדות עם אתגרי החיים במצבי חיים שגרתיים ובמצבי לחץ, סיכון וחירום בהווה ובעתיד. התוכנית מתייחסת למגוון רחב של מצבי חיים ומשימות חיים תואמי גיל והתפתחות, ונותנת מענה גם להתמודדות עם סוגיות העולות כצורך השעה, בכיתה, בבית הספר, בישוב, בארץ ובעולם.

לאורך שנות הלימוד התוכנית מחזקת כישורים ומיומנויות, כגון: מודעות עצמית לרגשות, למחשבות ולתפיסות, זיהוי ושיום רגשות, חיזוק תחושת הערך העצמי, הקשבה, אמפתיה, שיתוף פעולה, אסרטיביות, ניהול קונפליקטים, בקשת עזרה, מתן עזרה, פתרון בעיות, קבלת החלטות וכו'.

תהליך העבודה "בכישורי חיים" מתקיים במקביל ללמידה בתחומי הדעת.

שאיפתנו לחזק את היכולת לשיח רגשי-ערכי בין אנשי החינוך והתלמידים ולהטמיעו בתהליכי ההוראה והלמידה.

הנחיות למורה - הנחיית שיעור המשלב תהליכי למידה רגשיים וערכיים

- א. המורה תזהה ותבין מהן הסוגיות הערכיות - והרגשיות אותן מזמן הנושא הנלמד.
- ב. המורה תברר עם עצמה אלו רגשות ומחשבות מתעוררים בה לנוכח סוגיות אלו.
- ג. המורה תנסה לשער אילו רגשות, קשיים ומורכבויות עשויים להתעורר בקרב התלמידים, ותתכנן את השיעור בהתאם.
- ד. המורה תבחר ותציג לתלמידים את הערך, הכישור / המיומנות, המתאימים ללמידה בכיתה בהתאם לנושא השיעור.
- ה. המורה תבחר את המתודולוגיה המתאימה להוראת הנושא.
- ו. המורה תבחר מטרה יישומית המתאימה לתלמידים בכיתה, לתרגול הערך/ים והכישור/ים הנבחרים.
- ז. המורה תאפשר שיתוף בחוויות הרגשיות שחוו בזמן השיעור ובתובנות אישיות.

קישורים למסמכים:

• [מיפוי מיומנויות לקידום רוחה נפשית בהתאם לדמות הבוגר](#)

• [טבלת ערכים כישורים ומיומנויות](#)

למורה לתשומת הלב, חשוב

- להימנע משיפוטיות.
- למשב באופן מקדם.
- ליצור תחושת אופטימיות ותקווה.
- לשים לב להשפעות החומר הנלמד על הלומדים ולתגובותיהם אליו - האם הוא קשה להבנה, מתסכל, מעורר חרדה, קונפליקטים פנימיים וחילוקי דעות בין הלומדים.
- לשים לב לאינטראקציה וליחסים בין התלמידים בשיעור ולדרך בה הם מנהלים את השיח ביניהם.

כתשתית בטוחה ומוגנת לעבודה הרגשית בשיעור חשוב להתייחס להיבטים הבאים המצורפים במסמכים:

ראה קישורים

- [כללי השיח המוגן](#)
- [הנחיות לשיח רגשי בשיעור](#)
- [הנחיות לשיח קונפליקטואלי](#)

הצעות למגוון דרכים לשילוב תהליכים רגשיים, ערכיים חברתיים וכישורי חיים בשיעור:

(מתוך מגוון ההצעות המורה תבחר את הדרך המתאימה להבנתה לנושא, לתלמידי הכתה, ולה כמורה)

• מחונן דמות

- מאפשר למורה לחשוף את תלמידיה להיכרות מעמיקה עם דמות בטקסט, עם העמדות הערכיים וההתנהגויות האופייניות לה ולאירועי חייה, תוך התחברות לעצמם ולחיייהם.

• מחונן מתודה

- - מאפשר למורה לשלב בשיעור מתודות הוראה, המזמנות תרגול ויישום ערכים, כישורים ומיומנויות אותם רוצה לחזק בקרב תלמידיה.

• מחונן תוכן

- - מנחה את המורה כיצד לבנות וללמד שיעור, המשלב היבטים רגשיים, ערכים, כישורים ומיומנויות הנובעים מהתוכן הנלמד.

• מחונן פסיכופדגוגי

- - מאפשר למורה לשלב בהוראתה תהליכים רגשיים, ערכים, כישורים ומיומנויות, תוך שימת דגש על היחסים בין המלמד והלומדים, בינם לבין הוחרם הלימודי והשפעתם על תהליכי הלמידה.

פרק שישי

תקציר פרק מתוך ספרו של
ד"ר משה וינשטוק "לב לדעת
- לקראת למידה משמעותית"
ובו מחוון למורה להכנת
שיעור משמעותי ולהעברתו

פרק שישי

תקציר פרק מתוך ספרו של ד"ר משה וינשטוק "לב לדעת - לקראת למידה משמעותית" ובו מחוון למורה להכנת שיעור משמעותי ולהעברתו

בביטוי "למידה משמעותית", אנו מתכוונים לכך שתוכן חיצוני (דברים כתובים, אדם, יצירת אמנות) נוגע בעולמו הפנימי של הלומד ומקבל משמעות עמוקה. מתוך כך, נפשו של הלומד מתרחבת, ועוד רובד נוסף לאישיותו: רעיון, הבנה, רגש, החלטה. נוצרת הפנמה של הדבר, התאחדות בין התוכן לאדם, מתהווה חוויה.

להלן [תקציר פרק](#) מתוך הספר של ד"ר וינשטוק הסוקר את חווית הלמידה המשמעותית ואת התהליך שעובר הלומד בסיומי של התקציר הפניה למחווה מקוצר ולמחווה מורחב המסייעים בהכנת שיעור משמעותי.

נספחים

תודות לכל השותפים לכתיבת החוברת ולכל מי שסייעו בידנו לאורך השנים

לחברי ועדת היגוי לקידום התפיסה המערכתית לחינוך ערכי
גב' טליה נאמן יו"ר, מנהלת אגף תכנים והשתלמויות, מינהל חברה ונוער.

גב' אסתי רוסט, מפקחת מרכזת, מזכירות פדגוגית.

גב' אלירז קראוס, מנהלת אגף חברה ורוח, מזכירות פדגוגית גב' רונית שרביט, המינהל פדגוגי.

גב' יעל בריל, ממונה תחום כישורי חיים שפ"י, מינהל פדגוגי.

ד"ר יוחאי רודיק, מפמ"ר מחשבת ישראל, מינהל חמ"ד.

גב' אורית צעירי, ממונה על החינוך החברתי האגף לחינוך יסודי, מינהל פדגוגי.

גב' מירה מור, רכזת ארצית של תהליך "התפיסה המערכתית לחינוך ערכי".

מר שאול וייגרט, רכז ארצי של תהליך "התפיסה המערכתית לחינוך ערכי".

גב' גלי צחור רכזת ארצי של תהליך "התפיסה המערכתית לחינוך ערכי".

חיה פלג, אגף תכנים תוכניות הכשרה והשתלמויות.

דר' משה ויינשטוק, יו"ר המזכירות הפדגוגית.

דר' יעל ברנהולץ, אגף תכנים תוכניות הכשרה והשתלמויות.

המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים, תוכניות,
הכשרה והשתלמויות

מובילים ערכים

